

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Социолошка синтеза биопсихосоцијалних аспеката ритуала: интегративни приступ
кандидаткиње Соње Пејић

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ
<p>1. Датум и орган који је именовао комисију 08. 09. 2017. године, Наставно-научно веће Филозофског факултета у Новом Саду</p> <p>2. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен:</p> <ul style="list-style-type: none"> - др Марко Шкорић, ванредни професор за ужу научну област Социологија, 21. 04. 2016., Филозофски факултет у Новом Саду, ментор. - др Радош Радивојевић, редовни професор за ужу научну област Социологија, 01. 04. 2001., Факултет техничких наука у Новом Саду, председник комисије. - др Жолт Лазар, ванредни професор за ужу научну област Социологија, 26. 09. 2012., Филозофски факултет у Новом Саду, члан комисије. - др Александра Трогрлић, доцент за ужу научну област Психологија, 22. 10. 2015., Филозофски факултет у Новом Саду, члан комисије.
II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ
<p>1. Име, име једног родитеља, презиме: Соња (Слободан) Пејић</p> <p>2. Датум рођења, општина, држава: 29. 10. 1987., Нови Сад, Република Србија</p> <p>3. Назив факултета, назив студијског програма дипломских академских студија – мастер и стечени стручни назив Филозофски факултет у Новом Саду, мастер академске студије социологија, мастер социолог.</p> <p>4. Година уписа на докторске студије и назив студијског програма докторских студија 2016. године (пребачај са Филозофског факултета у Београду), Докторске студије Социологије, Филозофски факултет, Универзитета у Новом Саду.</p> <p>5. Назив факултета, назив магистарске тезе, научна област и датум одбране:</p>
<p>6. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука:</p>
III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

**Социолошка синтеза биопсихосоцијалних аспеката ритуала:
интегративни приступ**

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Дисертација садржи 5 поглавља, 282 стране + xiii страна (prored 1,5, font Times New Roman 12 pt), 8 слика и 388 референци.

У првом и уводном поглављу (2-76 стр.), посвећеном дефинисању предмета и основних проблема дисертације, кандидаткиња се бавила проблемима одређења ритуала и разграничењем између појмова ритуала, ритуализација, активности налик ритуалу, обреда и перформанса (2-32 стр.) у циљу скретања пажње на поливалентност ритуала, односно сложеност и разноликост поља изучавања ритуала и њихову ефикасност и промену (32-42 стр.). Кандидаткиња затим излаже и анализира ритуал као еволуциону универзалију, са циљем указивања на то да су ритуализована понашања у виду сигналне, стереотипизоване, репетитивне комуникације имала адаптивну функцију у животима не-људских врста и људи (42-76 стр.).

Друго поглавље дисертације, „Неуробиологија ритуала“ (77-120 стр.) посвећено је анализи биолошких, односно неуробиолошких механизма као детерминанти ритуала. Најпре су представљени неуробиолошки механизми који су утицали на развој различитих облика симболичког понашања, између осталог ритуала и културе уопште (78-94 стр.). Затим је представљен биогенетички структурализам, интердисциплинарна теоријска оријентација која религијске ритуале посматра као производе церебралне реорганизације, а измењена стања свести као производ специфичних неурофизиолошких процеса који се дешавају у организму током извођења ритуала (95-109 стр.). Последњи део другог поглавља „Неуросоциолошки приступ ритуалу: интердисциплинарни дијалог као основа стварања интегрисане теорије ритуала“ (109-120 стр.) посвећен је анализи сложеног односа између различитих друштвених односа и интеракција, са једне, и функционисања мозга и ума са друге стране и то све у циљу да се пружи основни оквир за стварање интердисциплинарног биопсихосоцијалног приступа ритуалима.

У трећем поглављу, „Психосоматика ритуала“ (122-143 стр.) кандидаткиња се посветила анализи психолошких механизма као детерминанти ритуалног понашања из перспективе когнитивног приступа. Посебна пажња је посвећена процесима који утичу на наше виђење ритуала, његово значење, трансмисију и опстанак. У другом делу трећег поглавља „Ритуал, спознаја и емоције у теорији Томаса Лосона и Роберта Маколија“ (133-143 стр.) анализирани су фундаментални механизми памћења религијских ритуала, односно везе која се ствара између ритуала, емоција и памћења и омогућава континуитет у извођењу ритуала. Између осталог, представљена је структурална схема религијског ритуала (дејственик/актер, инструмент, пацијент) и сложен однос и функција ова три елемента у процесу опстанка и трансмисије ритуала. Последњи део трећег поглавља „Психоневроимунолошка реакција на ритуал: динамика ритуала као детерминанта психосоматске трансформације“ (144-156 стр.) кандидаткиња је посветила производњи одређених искустава у процесу извођења ритуала,

односно психонеуроимунолошким променама које ритуал може да изазове на индивидуалном и групном нивоу. У том контексту посебна пажња је посвећена психонеуроимунолошким истраживањима утицаја религијских ритуалних пракси и веровања на здравствено стање организма.

У четвртом поглављу дисертације, „Ритуал и друштво“ (158-237 стр.) дата је исцрпна анализа социолошких и антрополошких теорија ритуала у циљу утврђивања социолошке основе савремених интердисциплинарних приступа ритуалу. Кандидаткиња указује на померање од религијске парадигме ка постепеном ослобађању у погледу пракси које ови приступи сврставају под ритуал, али и на промену начина на који се контекстуализује позиција ритуала у ширем систему друштвених односа.

У петом и закључном поглављу, „Мозак, ум и друштво: покушај заснивања интегративног теоријског приступа“ (239-255 стр.) кандидаткиња је указала на потребу и важност интердисциплинарне реконструкције социолошких приступа ритуалу, како ради бољег разумевања сложеног спектра активности које зовемо ритуал, тако и ради унапређења самог социолошког знања у овој области проучавања (239-245 стр.). У другом делу закључног поглавља „Интердисциплинарна реконцептуализација и социолошка синтеза постојећих приступа ритуалу“ (246-255 стр.) представљена је неуросоциологија као сложен приступ који има потенцијал да на адекватан начин повеже и објасни генеалогiju ритуала, ритуалну форму, симболичке и перформативне аспекте ритуалног понашања, као и функције ритуала. На основу претходно изнете анализе кандидаткиња предлаже више емпиријски утемељену слику ритуала засновану на откривању биолошких и психолошких темеља ритуалног понашања код људи на основу анализе церебралне реорганизације, компаративног истраживања ритуала код нељудских врста и код људи, механизма имитирања, процеса стварања навика и рутина, когнитивних механизма памћења и мотивације.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ:

У овој дисертацији кандидаткиња је исцрпно и систематично анализирала и проблематизовала биолошке, психолошке и друштвене димензије ритуала да би указала на могућности за развој интегрисаног социолошког приступа ритуалу. Са посебним нагласком на етолошка изучавања ритуала, неуроантрополошке и когнитивне теорије ритуала, али првенствено велики број социолошких и антрополошких теорија ритуала, дата је критичка евалуација социо-антрополошких приступа ритуалу у једном ширем, интердисциплинарном контексту.

Када је реч о уводном делу, посвећеном анализи и дефинисању основних појмова дисертације, дат је преглед концептуализација ритуала и објашњене су могућности дефинисања и истраживања ритуала. На овај начин анализа биолошких, психолошких и социјалних аспеката ритуала укореењена је у одређени социолошки и епистемолошки контекст. Како показује наведена анализа, од самих почетака изучавања ритуала они су концептуализовани као религијске праксе, док је поливалентност ритуала и њихова биопсихолошка укореењеност била занемарена. Ритуал је, такође, посматран као искључиво људска активност, док су ритуализована понашања, посебно у социолошким истраживањима била у потпуности занемарена. То би значило да се социологија усредсређује на социокултурни детерминизам ритуала и да у свом почетном периоду нуди једнодимензионалну слику ритуала.

Пратећи еволуционе процесе развоја ритуала код људи и не-људских врста, кандидаткиња упућује на потребу за једним ширим, свеобухватним оквиром за анализу ритуала који пружа основу да се он дефинише као еволуциона универзалија, односно, као понашање које је увек интегративног карактера, репетитивно, формализовано, пренаглашено, али не и непроменљиво. Темељним увидом у функције и последице ритуализованог понашања код животиња, кандидаткиња нам је омогућила боље разумевање улоге биолошких корена ритуала код људи и њихову адаптивну улогу у процесу биолошке и културне еволуције.

У овом делу постављена је и полазна основа за читав рад и изнета је главна теза да мултипарадигматски карактер социологије као науке, проблематичан однос социологије и наука о животу, као и низови дезинтегришућих подела у структури социолошке теорије, представљају препреку за раст научног знања и развој социологије. Изнета је и тврдња да интегрисано изучавање биолошких, психолошких и друштвених димензија ритуала може значајно допринети превазилажењу наведених проблема.

Други део ове дисертације посвећен је анализи међуодноса ритуала и тела, уз нагласак на еволуционим основама и неурoфизиолошким детерминантима ритуализованог понашања. У овом поглављу демонстрирано је да ритуали (у својим многоструким формама) имају биолошку основу, односно да је церебрална еволуција и реорганизација била кључна у процесу развоја ритуализованих облика понашања, посебно оних која су по свом карактеру симболичка. Еволуција људског мозга и развој когнитивних способности, као и специфична искуства

(измењена стања свести) и емоционални доживљаји који су пратили ритуале, одредили су њихову будућност. У овом делу дисертације приказана су два интердисциплинарна приступа – биогенетички структурализам и неуросоциологија, који пружају погодну основу за реконцептуализацију социолошких схватања и истраживања ритуала. Претпоставка је да је наша биолошка природа извориште многих понашања, пракси које се морају анализирати ван граница које је поставио социолошки редукционизам. Ова претпоставка поткрепљена је многобројним доказима о постојању ритуала код нељудских врста, постојању односа између микроскопских (утицај мозга) и макроскопских (друштвених) фактора у одређивању можданих и бихевиоралних процеса. Посебна вредност овог дела огледа се у детаљној анализи неуробиолошких аспеката ритуала и истицање интердисциплинарног теоријског програма као погодног за интеграцију сазнања које пружају неуронауке, еволуциона биологија, психологија и социологија.

У наредном делу дисертације кандидаткиња се посветила анализи когнитивних аспеката ритуала, односно вези ритуала са индивидуалним бихевиоралним обрасцима и менталним процесима. Дата је исцрпна анализа различитих теоријских приступа у објашњењу психолошких механизма као детерминанти ритуализованог понашања, међу којима су когнитивне теорије Боајеа, Вајтхауса, Лосона и Маколија. Анализирајући процесе памћења и трансмисије ритуала, емоционалних и менталних доживљаја приликом њиховог извођења и посматрања, кандидаткиња тврди и демонстрира да су ритуали и спознаја нераскидиво повезани, односно да су ритуали и начин на који они делују резултат сложеног односа између мишљења, учења, осећања, памћења, телесних промена и понашања. Начин на који се стварају и преносе специфичне менталне представе током извођења ритуала, представљен је у дисертацији као фактор који одређује успешност и трајност ритуала и његове медикаментозне функције. Важност ритуала у процесу природне селекције огледа се у чињеници да као производ спознаје и он сам постаје механизам развоја других друштвеноспознајних вештина. Сазнајна важност овог дела огледа се у чињеници да је објашњење културног успеха ритуала потребно потражити у процесима који нису видљиви онима који у њима учествују и у сложеној структури људског мозга.

Друштвене аспекте ритуала кандидаткиња је илустровала кроз многобројне социолошке и антрополошке теорије, идући од осамнаестог, па све до двадесет и првог века, са намером да покаже како се трансформисао социолошки поглед на ритуал. У питању је покушај да се одгонетну и узроци који су довели до очите једнодимензионалности у социоантрополошким истраживањима ритуала као искључиво религијске праксе. Пажљивом анализом класичних социолошких теорија које су се бавиле облицима ритуалног понашања уочено је да је потреба за интеграцијом сазнања из других наука и дисциплина постојала и тада, али да нису постојали адекватни друштвени и образовно-научни услови да се створе интердисциплинарни теоријски системи. Веома важан допринос овог дела дисертације огледа се у истицању да је за стварање интегрисане теорије ритуала потребно анализирати социолошке и антрополошке доприносе развоју овог поља,

због чега су изложене ране социолошке и антрополошке теорије ритуала, супкогнитивна теорија, функционалистичке теорије, теорија ритуала прелаза, теорија ритуала као средства друштвене реинтеграције, конфликтна теорија, еко-ритуализам и интеракционистичка теорија. Теорије које су овде обрађене демонстрирају да ритуали нису предмет само социологије религије, већ нешто што је од централног значаја за социологију у целини. Они су, тврди се, суштински и емпиријски повезани са самим друштвом - самим тим што су последица актерево укључености у друштвену интеракцију, а истовремено саму ту интеракцију омогућавају и регулишу. Ритуал је саставни део човековог живота и оставља последице на нас организујући наше време, простор, утемељује моралност и друштвене обавезе и представља веома важан начин производње друштвених веза. У том смислу, кандидаткиња наводи да је основа ритуала биогенетичка, док њихова поливалентност израња из сложених интеракција припадника једне или више врста и препрека и ограничења којима природно и социјално окружење настоји да „поремети“ те интеракције. Из тога се изводи закључак да се ритуал може конципирати на различите начине – као део еволуционог развоја животиња и људи, као структура са формалним карактеристикама и дефинисаним односима, као симболички систем значења, као перформативна акција или процес, као искуство, као комуникација. Обухватање ове сложености омогућава управо интегративни приступ.

На крају, закључна поглавља дисертације сведоче о проблемима са којима се суочава социолошка теорија, али и они који се баве истраживањем ритуала, без обзира на област из које долазе. Због поливалентности ритуала императив је да у њихово истраживање буде интегрисан биолошки, психолошки и социокултурни ниво анализе. С тим у вези, кандидаткиња истиче неколико проблема које треба имати у виду приликом анализирања - проблем дефинисања и појмовне обухватности, проблем генезе ритуалног понашања, проблем контекстуалне условљености, проблем значења, проблем ефикасности и промене. У том контексту, неуросоциолошки приступ представљен је као погодан оквир за уочавање и превазилажење ових проблема, анализирање ритуала као еволуционе универзалије, уклањање кључних социолошких дихотомија и продубљивање социолошких објашњења ритуала. Неуросоциолошки утемељено истраживање ритуала интегрисало би неуролошка истраживања, психолошке експерименте, антрополошка поређења и еволуциона разматрања, јер ритуал није само културно конструисан систем симболичке комуникације, нити је једини његов појавни облик религијске природе. Због тога кандидаткиња исправно позива на блиску сарадњу социологије, психологије и биологије, односно на пажљиво и детаљно објашњење међуодноса биолошких, психолошких и друштвених утицаја који би оснажили научни карактер социолошке теорије. Ова дисертација је демонстрирала да су ритуали значајна полазна основа за подухвате овог типа.

Списак референци је обиман и указује на коришћење адекватне, актуелне литературе у домену назначене проблематике дисертације.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ НА ОСНОВУ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У

ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

Таксативно навести називе радова, где и када су објављени. Прво навести најмање један рад објављен или прихваћен за објављивање у часопису са СЦИ листе односно са листе министарства надлежног за науку када су у питању друштвено-хуманистичке науке. У случају радова прихваћених за објављивање, таксативно навести називе радова, где и када ће бити објављени и приложити потврду о томе.

Pejić, S. (2016). Teorija kao proces: problemska analiza i teškoće stvaranja utemeljene teorije. *Sociološki pregled* Vol. L, No.4: 527-552. ISSN 0085-6320, COBISS.SR-ID 932111. (M24)

Pejić, S. and R. Radivojević (2017). The migrant crisis and social integration through the perspective of theory of subcognitive ritualism by Emile Durkheim. In: A. Lošonc and A. Ivanišević (eds.) (2017). *Migration: phenomena, consequences*. Novi Sad: Faculty of Technical Sciences. Rad je u publikovanju, potvrda o prihvatanju rada je priložena u dodatnoj dokumentaciji. ISBN 978-86-7892-928-1 (M33)

Pejić, S. (2014). Putem demistifikacije zikra: analiza psiho-somatskih aspekata Sufi rituala. *Religija i tolerancija* br. 21: 181-201. ISSN 1451-8759 (M52)

Pejić, S. (2011). Informacione tehnologije kao mogućnost za ritualnu transformaciju religijskog identiteta. U: A. Lošonc i A. Ivanišević (ur.) (2011). *Socijalni identitet u uslovima krize: problemi i rešenja*. Novi Sad: Fakultet tehničkih nauka, pp. 186-196. ISBN 978-86-7892-358-6, COBISS.SR-ID 267185159 (M63)

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Ова теза садржи неколико главних закључака датих на основу анализе биолошких, психолошких и социјалних аспеката ритуала. Први и најзначајнији закључак јесте да социолошко истраживање ритуала може да буде основа за стварање интегрисане социолошке теорије. Чињеница је да се ритуал може посматрати као еволуциона универзалија и свеприсутно понашање код људи и не-људских врста. У том контексту, ова теоријска анализа је демонстрирала да изучавање ритуала може да премости јаз који постоји између микро и макро нивоа анализе и јаз између социологије и других наука, посебно наука о животу.

Други закључак односи се на формулисање неуросоциолошки заснованог теоријског модела изучавања не само ритуала, него и других социолошких проблема као што су идентитет, рационалност, интеракција, друштвеност, стварање предрасуда и стереотипа, статус, емоције, везе, конфликти и др. С тим у вези, наводи се да социолошко бављење ритуалима у интердисциплинарном кључу помаже научно релевантнијем разумевању и објашњењу многих концепата социолошке теорије, односно феномена друшвеног живота. Самим тим, значајан закључак дисертације јесте и јасно указивање на релевантност изучавања ритуала за само средиште интересовања социолошке теорије.

Трећи закључак дисертације јесте тврдња о неопходности и важности интердисциплинарне перспективе посматрања и разумевања ритуала који обликују и уређују многобројне аспекте нашег живота. У том контексту треба истаћи могућности за интеграцију знања биологије, психологије и социологије у јединствену и свеобухватну теорију о ритуалима. Предуслов за овај подухват представља чињеница да социолошка теорија мора престати да маргинализује и игнорише сазнања других наука (неуронаука, психологије, еволуционе биологије), при чему изучавање биолошких, психолошких и друштвених аспеката ритуала може бити од изузетне важности.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Експлицитно навести позитивну или негативну оцену начина приказа и тумачења резултата истраживања.

Приказ и тумачење резултата теоријског истраживања у овој докторској дисертацији изведени су на основу добро постављених проблема, као и предмета и циљева истраживања. Наведени резултати представљени су и протумачени на теоријски и методолошки адекватан и релевантан начин. Из наведених разлога они се позитивно оцењују као значајан допринос научном објашњењу испитиване проблематике.

IX КОНАЧНА ОЦЕНА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Експлицитно навести да ли дисертација јесте или није написана у складу са наведеним

<p>образложењем, као и да ли она садржи или не садржи све битне елементе. Дати јасне, прецизне и концизне одговоре на 3. и 4. питање:</p>
<p>1. Да ли је дисертација написана у складу са образложењем наведеним у пријави теме Докторска дисертација Соње Пејић написана је у складу са образложењем наведеним у пријави теме.</p>
<p>2. Да ли дисертација садржи све битне елементе Докторска дисертација Соње Пејић садржи све битне елементе који су неопходни у оваквој врсти рада.</p>
<p>3. По чему је дисертација оригиналан допринос науци Ова дисертација је оригиналан допринос науци јер представља оригиналну синтезу постојећих теоријских и емпиријских сазнања из области социолошког, антрополошког, биолошког и психолошког изучавања ритуала и ритуализованог понашања као еволуционе универзалије. У том контексту, дисертација сведочи о значају интердисциплинарне перспективе у посматрању и анализирању генеалогичке ритуала, ритуалне форме, симболичких и перформативних аспеката ритуалног понашања, као начину унапређења самог социолошког знања у овој области проучавања.</p>
<p>4. Недостаци дисертације и њихов утицај на резултат истраживања У дисертацији нису уочени значајнији недостаци који би утицали на карактер оригиналног доприноса науци, нити на резултате теоријског истраживања који чине ову дисертацију.</p>
<p>X ПРЕДЛОГ:</p>
<p>На основу укупне оцене дисертације, комисија предлаже:</p>
<p>На основу укупне оцене докторске дисертације, комисије предлаже да се докторска дисертација под насловом „Социолошка синтеза биопсихосоцијалних аспеката ритуала: интегративни приступ“ прихвати, а кандидаткињи Соњи Пејић одобри одбрана.</p>

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

Проф. др Марко Шкорић, ментор

Проф. др Радош Радивојевић, председник комисије

Проф. др Жолт Лазар, члан комисије

Доц. др Александра Трогрлић, члан комисије